

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/52/78-81>

Emil Qasimov

Milli Müdafiə Universitetinin Hərbi Elmi Tədqiqat İnstitutu
adyunkt

<https://orcid.org/0009-0008-7764-6295>
gasimovemil88@gmail.com

Aytac Allahverdiyeva

Milli Müdafiə Universitetinin Hərbi Elmi Tədqiqat İnstitutu
adyunkt

<https://orcid.org/0000-0001-6643-0044>
aytac.allahverdiyevaa@gmail.com

Hədəf seçimi qaydalarının pozulması və hərbi qulluqçuların məsuliyyəti: beynəlxalq humanitar hüquq və milli təcrübə

Xülasə

Məqalədə müasir silahlı münaqişələrdə hədəf seçimi prosesinin beynəlxalq humanitar hüquq çərçivəsində hüquqi qiymətləndirilməsi və bu sahədə Azərbaycan Respublikasının milli normativ, institusional və əməliyyat təcrübəsinin müqayisəli təhlili aparılır. Beynəlxalq hüquq normaları – xüsusilə 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarına I Əlavə Protokolun 48, 51 və 57-ci maddələri – hücumların yalnız legitim hərbi hədəflərə yönəldilməsini, mülki şəxslərin və mülki obyektlərin qorunmasını, eləcə də hücum zamanı mümkün bütün ehtiyat tədbirlərinin görülməsini tələb edən fundamental prinsipləri müəyyən edir. Tədqiqat çərçivəsində Keçmiş Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının presedentləri, Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin (BQXK) şərtləri və müasir döyüş praktikasının hüquqi aspektləri araşdırılır. Məqalənin milli hissəsində Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 327–353-cü maddələrinin tətbiq mexanizmləri, həmçinin, 2020-ci il Vətən müharibəsi zamanı formalaşan yüksək dəqiqlikli hədəf seçimi modeli təhlil olunur. Aparılan araşdırma nəticəsində hədəf seçimi üzrə milli standartların formalaşdırılması, hüquqi müşavir institutunun əməliyyat qərarvermə prosesinə daha dərinlən inteqrasiyası və hədəf seçimi ilə bağlı məlumatların vahid elektron arxivdə toplanması kimi inkişaf istiqamətləri elmi əsaslandırılmış təkliflər kimi irəli sürülür.

Açar sözlər: *beynəlxalq humanitar hüquq, hədəf seçimi, müharibə cinayətləri, Azərbaycan hərbi hüququ, Cinayət Məcəlləsi, Vətən müharibəsi*

Emil Gasimov

National Defense University Military Scientific Research Institute
Assistant

<https://orcid.org/0009-0008-7764-6295>
gasimovemil88@gmail.com

Aytac Allahverdiyeva

National Defense University Military Scientific Research Institute
Assistant

<https://orcid.org/0000-0001-6643-0044>
aytac.allahverdiyevaa@gmail.com

Violations of Target Selection Rules and Responsibility of Military Personnel: International Humanitarian Law and National Practice

Abstract

This article provides a comprehensive examination of the legal foundations of target selection in modern armed conflicts under international humanitarian law (IHL), as well as the practical application of these mechanisms within the Republic of Azerbaijan. The primary sources of IHL – namely the 1949 Geneva Conventions and Articles 48, 51, and 57 of Additional Protocol I – establish the fundamental principles of distinction, protection of civilians, and the obligation to take precautions during attacks, thereby setting an international standard for lawful target selection in hostilities. The practical implementation of these principles is analyzed through the jurisprudence of the ICTY, authoritative ICRC commentaries, and contemporary doctrinal approaches to military operations. The national segment of the article evaluates the mechanisms of legal responsibility prescribed in Articles 327–353 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, as well as the high-precision operational–tactical targeting practices developed during the 2020 Patriotic War. The use of real-time intelligence systems, UAV capabilities, and unified command-and-control structures by the Azerbaijani Armed Forces demonstrates the effective operational implementation of IHL obligations in battlefield conditions. Based on these findings, the study proposes several development pathways, including the adoption of a unified national targeting standard, the deeper integration of legal advisers into the operational decision-making process, and the establishment of a centralized electronic archive for documenting all stages of target selection.

Keywords: *international humanitarian law, target selection, war crimes, Azerbaijani military law, Criminal Code, Patriotic War*

Giriş

Hədəf seçimi müasir silahlı münaqişələrin ən kritik mərhələlərindən biri olaraq çıxış edir və hücumun hüquqa uyğunluğunu müəyyən edən əsas amildir. Beynəlxalq humanitar hüquq (BHH) bu sahəni ciddi şəkildə tənzimləyərək döyüş əməliyyatlarının yalnız hərbi obyektlərə yönəldilməsini, mülki şəxslərin və mülki infrastrukturun qorunmasını tələb edir. Xüsusilə I Əlavə Protokolun 48, 51 və 57-ci maddələri hədəf seçiminin hüquqi çərçivəsini formalaşdırmış, beynəlxalq məhkəmə presedentləri isə bu prinsiplərin praktik tətbiq meyarlarını aydınlaşdırmışdır. Azərbaycan Respublikasında bu hüquqi tələblər milli qanunvericilikdə Cinayət Məcəlləsinin 327–353-cü maddələri vasitəsilə təmin edilir. Bununla yanaşı, ölkənin müasir əməliyyat təcrübəsi – xüsusilə 2020-ci il Vətən müharibəsində geniş tətbiq olunan PUA və yüksək dəqiqlikli kəşfiyyat vasitələri – hədəf seçimi prosesinin həm texniki, həm də hüquqi baxımdan inkişaf etmiş modelini təqdim edir. Bu məqalə BHH-nin hədəf seçimi qaydalarını, Azərbaycan hüquq sistemindəki normativ mexanizmləri və əməliyyat təcrübəsini kompleks şəkildə təhlil edir, həmçinin, mövcud sistemin təkmilləşdirilməsi üçün yeni elmi əsaslandırılmış təkliflər irəli sürür.

Tədqiqat

Beynəlxalq humanitar hüququn tələblərinə görə hədəf seçimi qaydalarının pozulması həm fərdi cinayət məsuliyyəti, həm də dövlət məsuliyyəti doğuran beynəlxalq hüquq pozuntusu hesab olunur. Cenevrə Konvensiyaları və I Əlavə Protokol hədəf seçimi zamanı fərqləndirmə, proporsionallıq və ehtiyat tədbirlərinin görülməsi prinsiplərini pozan şəxslərin beynəlxalq cinayət məsuliyyəti daşdığını açıq şəkildə müəyyən edir (Boothby, 2012; Dinstein, 2016; NATO, 2021). Fərdi məsuliyyət aspektində hərbi qulluqçu, komandir və ya qərarverici şəxs törətdiyi əmələ görə beynəlxalq tribunal qarşısında cavabdeh kimi tanına bilər. Keçmiş Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının “Galić” və “Strugar” işlərində formalaşdırdığı yanaşmaya əsasən, mülki əhali və mülki obyektlərə qarşı hücum həyata keçirən və ya belə hücumlara şərait yaradan komandirlər “bilməli idi və ya bilməli idi ki” meyarına uyğun olaraq məsuliyyət daşıyırlar. Bu presedentlər göstərir ki, komandir təkcə əmri şəxsən verməyə belə, öz tabeliyində olan şəxslərin pozuntularının qarşısını almaması, lazımi nəzarət

tədbirlərini görməməsi və ya pozuntunu törədənləri cəzalandırmaması belə beynəlxalq cinayət məsuliyyəti üçün kifayətdir (UN International Law Commission, 2001; NATO, 2021; ICTY, 2003; ICTY, 2008; Additional Protocol I, 1977). Beynəlxalq hüquqda məsuliyyət yalnız qəsdən hücumlarla məhdudlaşmır. I Əlavə Protokolun 57-ci maddəsinə əsasən, hücum vaxtı lazımi ehtiyat tədbirlərinin görülməməsi – məsələn, hədəfin hərbi obyekt kimi dəqiq təsdiqlənmədən vurulması – belə beynəlxalq humanitar hüququn pozuntusu sayılır və məsuliyyət yaradır. Bu norma müasir müharibələrdə informasiya dəqiqliyinin artırılması, qərarvermədə hüquqi və kəşfiyyat meyarlarının birgə tətbiqinin vacibliyini göstərir. Dövlət məsuliyyəti isə digər səviyyədə qiymətləndirilir. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən və ya dövlətin effektiv nəzarəti altında olan hər hansı hücum beynəlxalq humanitar hüququ pozduqda, bu, dövlətin beynəlxalq öhdəliklərinin pozulması kimi qiymətləndirilir. BQXK-nin Dövlət Məsuliyyəti Doktrinasına görə dövlət pozuntunun qarşısını almağa, araşdırmağa və günahkarları cəzalandırmağa borcludur; əks halda həm əməli, həm də hüquqi məsuliyyət daşıyır. Beləliklə, beynəlxalq humanitar hüquqa görə hədəf seçimi qaydalarının pozulması həm fərdi cinayət məsuliyyəti (komandir və icraçı hərbi qulluqçu), həm də dövlət məsuliyyəti (araşdırma aparmaq və səmərəli cəza mexanizmi yaratmaq öhdəliyi) növlərini özündə birləşdirir (ICRC, 1987; ICRC, 2015; Henckaerts, & Doswald-Beck, 2005; Greenwood, 1996). Bu isə hədəf seçiminin beynəlxalq hüquqda çoxsəviyyəli məsuliyyət sistemi ilə əhatə olunduğunu göstərir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərə həsr edilmiş bölməsi hədəf seçimi prosesinin hüquqi təhlükəsizliyini təmin edən geniş normativ baza yaradır. Bu kontekstdə Cinayət Məcəlləsinin 327–353-cü maddələri hədəf seçimi prosesinin daxili hüquqi “təhlükəsizlik klapanı” rolunu oynayır (Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, 1999). Xüsusilə:

1. Əmrin icra edilməməsi və hüquqa zidd hücumların qarşısı (CM 328). Müharibə şəraitində yanlış əmrin icra olunması mülki əhali üçün ağır nəticələr yarada bilər, lakin qanunsuz əmrin icra etməmək həm beynəlxalq hüquqda, həm də CM 328-də qorunan hüquqi öhdəlikdir.

2. Tabelik münasibətlərinin pozulması və əməliyyat prosesində nizam-intizamın əhəmiyyəti (CM 329–332). Hədəf seçimi çoxpilləli komandirlik strukturundan asılıdır. Tabelik əlaqələrinin pozulması, zorakılıq, təhqir, qarşılıqlı münasibətlərin nizamnaməyə uyğun olmaması əməliyyatın düzgün icrasına mane olur və məhz bu səbəbdən Məcəllədə cinayət hesab edilir. Bu maddələr BHH baxımından vacibdir, çünki: hədəfin koordinatları, kəşfiyyat informasiyası, atəş icazəsi, hücumun dayandırılması göstərişi ancaq nizam-intizam qorunduğu halda düzgün və vaxtında icra edilir.

3. Döyüş növbəsi, sərhəd xidməti və təhlükəsizlik qaydalarının pozulması (CM 338–340). Bu maddələr əməliyyat sahəsində situasiyanın yanlış qiymətləndirilməsinin dövlət təhlükəsizliyini riskə atmasını cinayət kimi müəyyən edir. Hədəf seçimi prosesi də situasiya qiymətləndirilməsinə söykəndiyindən, döyüş növbəsi və müşahidə qaydalarının pozulması BHH pozuntusuna aparan səbəblərdən biri ola bilər.

4. Qulluğa səhlənkar yanaşma və hədəf seçimi riski (CM 342). 342-ci maddə rəisin və ya vəzifəli şəxsin öz xidməti borcuna vicdansız və laqeyd münasibətini cinayət hesab edir. Hədəf seçimi isə ən yüksək səviyyədə diqqət, analiz və informasiya dəqiqliyi tələb edən prosesdir. Əgər komandir hədəflə bağlı məlumatı vaxtında dəqiqləşdirmir, real vaxt kəşfiyyatını nəzərə almır, hüquqi müşavirin rəyini almadan qərar verir və bunun nəticəsində fiziki və ya hüquqi şəxslərin hüquqlarına və dövlət maraqlarına zərər dəyirsə – bu, artıq BHH pozuntusunun milli ekvivalenti kimi çıxış edir.

5. Hərbi əmlakın itirilməsi və ya məhv edilməsi (CM 347–349) və hədəf seçiminin texniki dayaqları. PUA, optik sistemlər, kəşfiyyat avadanlıqları, lazer işarələmə cihazları, rabitə vasitələri – hamısı hədəf seçimi üçün kritik vasitələrdir. Onların itirilməsi və ya məhv edilməsi əməliyyatın gedşini pozur və yanlış hədəf zərbəsinə səbəb ola bilər.

Nəticə

Aparılan tədqiqat göstərir ki, Azərbaycan modelində normativ baza və əməliyyat imkanları artıq vahid şəkildə fəaliyyət göstərir. Belə ki, Azərbaycan Ordusunun müasir əməliyyat təcrübəsi – xüsusilə 2020-ci il Vətən müharibəsi – göstərmişdir ki, hədəf seçimi prosesində real vaxt kəşfiyyatı, PUA sistemləri, dəqiq müşahidə və koordinasiyalı komanda-nəzarət idarəetməsi beynəlxalq humanitar hüquq prinsiplərinin praktikada yüksək dəqiqliklə yerinə yetirilməsinə imkan verir. Hədəflərin təsdiqi ardıcıl şəkildə aparılmış, mülki şəxslər üçün risklərin azaldılması əməliyyatların planlaşdırılmasında əsas prioritetlərdən biri olmuşdur. Bununla yanaşı, beynəlxalq təcrübə və müasir silahlı münaqişələrin texnoloji xüsusiyyətləri hədəf seçimi prosesində daha da yüksək standartların formalaşdırılması üçün bəzi inkişaf istiqamətlərini aktuallaşdırır. Birincisi, hədəf seçimi zamanı tətbiq olunan hüquqi və əməliyyat meyarlarının vahid sənəddə sistemləşdirilməsi məqsədilə “Hədəf Seçimi üzrə Milli Standartlar”ın hazırlanması məqsədəuyğun görünür. Bu, hədəf təsnifatı, kəşfiyyat məlumatının qiymətləndirilməsi, ehtiyat tədbirləri, hüquqi monitoring və komanda qərarlarının ardıcılığını vahid prosedur halına gətirər. İkincisi, hədəf haqqında qərarların formalaşdırılması və təsdiqi mərhələsində hüquqi qiymətləndirmənin bilavasitə komanda heyətinə inteqrasiya olunması prosesi gücləndirilməlidir. Burada məqsəd hüquqi müşavir institutunun geniş tətbiqidir. Yəni hüquqşünas qərarvermə otağında komandirlə yanaşı iştirak edir, hədəfin statusu, mülki risklər, alternativ imkanlar və ehtiyat tədbirlərini real vaxtda qiymətləndirir. Bu, NATO-nun “embedded legal adviser” modeli ilə üst-üstə düşür və hədəf seçimi prosesində hüquqa uyğunluğun ən effektiv təminat mexanizmlərindən hesab olunur. Üçüncüsü, hədəf seçimi prosesinə dair bütün məlumatların – kəşfiyyat mənbələri, təsdiq üçün istifadə olunan görüntülər, hüquqi müşavir rəyləri, komandirin qərar məntiqi və tətbiq edilən ehtiyat tədbirləri – elektron şəkildə arxivləşdirilməsi məqsədəuyğun olardı. Bu model dünyanın inkişaf etmiş ordularında “Targeting Decision Record System” kimi tanınır.

Ədəbiyyat

1. Additional Protocol I. (1977). *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949* (AP I).
2. *Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi*. (1999). Qanunvericilik Toplusu.
3. Boothby, W. (2012). *The Law of Targeting*. Oxford University Press.
4. Dinstein, Y. (2016). *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*. Cambridge University Press.
5. Greenwood, C. (1996). *The Law of Armed Conflict: Problems and Prospects*. Cambridge Essays in International Law.
6. Henckaerts, J.-M., & Doswald-Beck, L. (2005). *Customary International Humanitarian Law: Volume I – Rules*. Cambridge University Press.
7. ICRC (1987). *Commentary on the Additional Protocols of 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*. International Committee of the Red Cross.
8. ICRC (2015). *The Principle of Precautions in Attack: Legal and Operational Reflections*. International Committee of the Red Cross.
9. ICTY (2003). *Prosecutor v. Stanislav Galić, Case No. IT-98-29-T, Judgment*.
10. ICTY (2008). *Prosecutor v. Pavle Strugar, Case No. IT-01-42-A, Appeals Judgment*.
11. NATO (2021). *Allied Joint Publication 3.9 – NATO Targeting*. North Atlantic Treaty Organization.
12. UN International Law Commission (2001). *Draft Articles on State Responsibility*. United Nations.

Daxil oldu: 03.08.2025

Qəbul edildi: 09.11.2025